

Vad är ideologi?

Inledning

Det finns problem med rubrikens fråga. Den tycks säga att alla kan vara överens om "ideologi" som en realitet att lära sig mer om. Att "ideologi" är ett givet objekt att undersöka, eventuellt ompröva. Eller en mångfald av objekt, eftersom begreppet ofta sägs vara "mångtydigt". Men vad som skall hävdas är tvärtom existensen av en social realitet som i viktiga avseenden är motsatsen till vad som vanligen kallas "ideologi" och som i själva sin konstruktion motsätter sig objektivitet. Att det som *brott* med sistnämnda egenskap är angeläget att *etablera* fenomenet som kunskapsobjekt, detta för att det genom sina reproduktiva funktioner utgör hinder för såväl *kritik* som radikal politik, dock inte i första hand så som framställs i "falskt medvetande"-problematiken. En etablering som *är* kritik med en skärpt innebörd av *det* begreppet.

Borde vi inte använda en annan term för detta som skall påvisas? För att därefter se vad den nya teorin har att säga om "ideologierna", såsom de politiska "ismerna". "Den nya teorin" är i huvudsak Louis Althusser's ideologiteori från essän *Ideologi och ideologiska statsapparater*. Althusser använde alltså termen ideologi. Och "ideologierna" tillhör i högsta grad *det ideologiska*, men som rekvisita, ett ideologins *mindre* inom ett inte erkänt ideologins *mer*: apparater, praktiker, vad som egentligen sker där "ideologier" talar, inre och yttre psykosociala *effekter*. Dessutom genom den speciella relation mellan *mer* och *mindre* där ideologins *mer* utplånas, kvarlämnande "ideologin" som något idémässigt i enlighet med vad ordet antyder. För teorin och kritiken ligger mycket av det ideologiska just där, i självmaskeringen som består av ett ideellt framträdande av något som inte i grunden består av idéer, vare sig upphöjda ledstjärnor eller ondsint spridda dimslöjor. Konventionella ideologibegrepp är inte misstag i tänkandet kring ideologin utan något som tillhör det ideologiska, metaideologiska momentet i ideologiers funktionssätt.

En av märkligheterna med ideologifenomenet är hur "berättelser" kan frigöras från berättandet och framstå som något fristående ideellt, något som tillägnas av det autonoma subjektet och sedan residerar i hennes huvud och speciellt ögonen – "åskådning", "synsätt". Även sådan kritik som söker visa hur "idéer tjänar intressen", hur makten säkras av dessa idéers hegemoniska ställning, eller på annat sätt "kontextualiserar" dem, reducerar "ideologin" till idéerna ifråga. Alltså frigjort från detta att någon vänder sig till någon annan för att just för henne berätta något, så att hon vänder sig även hon mot den ljudande rösten och betar sig responsivt. Att det också fortsättningsvis handlar om institutionaliserade flöden av tilltal, där mottagaren adresseras med de samtidigt utdelade och i berättelserna figurerande attributen: Guds barn, arbetstagarer, konsument, väljare, svensk. Något som utspelar sig *mellan* individer och mellan individ och apparater som kyrkan, "marknaden", konsumtionen, en valrörelse, nationalistiska manifestationer osv. Althusser's teori förflyttar sig från ideologiers idé- och symbolmässiga *mindre* till detta deras *mer*, helheten av praktiker, rekvisita, interaktion och effekter i fråga om subjektivitet, spegling, identitet, affekter, bindningar och trosföreställningar.

När var och en hade sin anvisade plats i kyrkbänken var detta med fasthållningen i berättarsituationen synnerligen påtagligt: anrops-/tilltalsakterna, adresseringen av mottagaren, uttalandet av det Namn i vilket anropen görs (Gud), ett Namn som framkallar lystring och förväntade responser (Amen). Individerna är här inte en passiv mottagare av påbud men inte heller en kritisk undersökare av dem; det är belägenheten inför den påbudande apparaten och dess mäktighet (innefattande den fysiska belägenheten på bänken) som nödvändiggör att individen finner sättet att förhålla sig till densamma, vilken aktivitet i mycket kan sägas vara subjektiviteten. På liknande sätt kan skeendena inom andra ideologiska apparater med där återopade Subjekt (t ex Friheten, Demokratin eller Folket) undersökas. Vilket då måste innefatta hur det i *det ideologiska* ligger en *metaideologisk omkastning* där interaktioners och underkastelsers idémässiga rekvisita blir till deras allt, till individens upphöjda ledstjärnor, inte sällan till förklaring av tillvarons allt, medan apparaterna och praktikerna (ej benämnda så) bara uppfattas som platser och medel för manifestationer av det grundläggande ideella eller föregiven insikt i sakernas tillstånd. Ideologiers mindre framstår som det stora och ursprungliga. Så när ideologier handlar om att individen "'helt på egen hand' ska utföra sin underkastelses gester och handlingar" ligger mekanismen i detta "helt på egen hand" i ideologiers generella och interna funktionssätt. Den producerade subjektiviteten innefattar glömska av produktionsprocessen.

Slutenheten och totalitetsanspråken får inte sällan ett konkret uttryck i det att berättelsen är konstruerad så att den förekommer varje ifrågasättande. Sådana hänförs nämligen till dess fiendefigur, det "dom" eller "de andra" gentemot vilka berättelsens "vi" konstitueras: de "otrogna", de "extrema", "frihetens fiender", "folkförrädare" osv. Ideologin – spelet mellan anropare och anropad – blir till en *insida utan utsida*; i spelet finns ingen plats för reflexion över vare sig spelet som sådant eller apparatens roll i de större sociala sammanhangen, ytterst samhällsformationens helhet. Hur bindingarna till och inom spelet samtidigt är bindningar till positioner i samhällsordningen. Allt handlar om att fortsätta utbyta bekräftelser på spelets samhörighet och trohet till den förenande berättelsen om tillvarons elementa ("javisst, just så är det!"), emedan det är där den egna subjektiviteten ligger, som spelets produkt och som dess upprätthållare. Och denna de enskilda spelens slutenheter har en fortsättning på ideologisk metanivå, där även de som står utanför specifika ideologier ändå befinner sig inom metaideologin, t ex om "idéernas kamp". Vilket kan gälla t o m ideologiteoretiker.

Att det i ideologiska spel inte "finns plats" för självreflexion beror förstas omedelbart på att det saknas språk för sådan. Ideologiers ord tillåter inte sådana ord och intensiteten i den ideologiska praktiken gör att avsaknaden aldrig blir till känd saknad. Medan de som borde utveckla och introducera orden och kritiken även de är upptagna med annat.

Det okända är inte ideologiers enskildheter: odlingen och förevisandet av grupperns sammanhållande och meningsskapande symboler, t ex flaggor, berättelser, politiska och religiösa föreställningar. Att människors behov av identitet, riktning och mening gör dem benägna att ta till sig erbjudanden om sådant. Att de gärna använder signalord för att stärka gemenskapen och markera gentemot *de andra*. Praktikernas primat över idéerna förnekas inte alltid. Kyrkobesökare kan medge att det är vistelsen i kyrkorummet och deltagandet i ritualerna som skänker trygghet och ro, snarare än innehållet i trosbekännelser. Fotbollssupportrar behöver inte hävda att deras flaggor, halsdukar och hejramsor gäller mer än att visa gemenskapen kring fotbollsintresset och det favoriserade laget och i mycket *är* gemenskapen.

Men medan det konventionella ideologibegreppet sägs vara mångtydigt, allt möjligt kan kallas ideologi, och medan sociologer undersöker olika fenomen inom det ideologiska utan att kalla dem så, söker Althusser begrepp ringa in konstanta och strukturella drag hos ett brett fält av mänskliga praktiker som skiljer det från andra praktiker, t ex kunskapspraktiker, politiska, tekniska, etiska och estetiska praktiker. Både så att det är fråga om skilda mänskliga kvaliteter och att det ideologiska kan blockera utövandet av de andra kvaliteterna, speciellt kunskapen och politiken, då sammanhållning och affektutlevelse självförstärkande går före, samtidigt som ideologins ord utestänger andra ord. Ideologiutövning och självreflexion kan inte heller pågå samtidigt och det förra tenderar att utesluta det senare. Begreppet ringar in de fenomen som befinner sig i samma skärning mellan reproduktion av sociala strukturer och stabilisering av enskilda psyken genom institutionaliserade spel av anrop och respons, allt emellertid självmaskerande i sina effekter. Det anger ett problem för teorin och ett problem för politiken. Den senare måste för att återta ledarställning veta vad den har att övervinna.

Att Althusser strikt skilde mellan ideologi och t ex kunskap är något som vänds emot honom ("finds few defenders nowadays" - Terry Eagleton). Det brukar då handla om misstolkningar i termer som sant vs falskt eller "vetenskaplig säkerhet" vs "färgade glasögon". Men Althusser talade om skilda mänskliga praktiker som med skilda medel åstadkommer skilda produkter och effekter. Vetenskapen talar om sina *objekt*, ständigt beredd till omprövning. Det tillhör det vetenskapliga att inte utplåna utan tvärtom noga dokumentera ett resultatets tillkomsthistoria, innefattande diskussioner och strider. Kunskap är aldrig ett omedelbart seende ("kunskap är produktion"), men man kan tillåta sig att metaforiskt tala om en kunskaps seende, som då innefattar kunskap om utsiktspositionen (metaforen igen), dvs den speciella tankeapparaten. Ideologin talar till *subjekt* för att konstituera dem som sådana, varvid bindningen till de ideologiska praktikerna och uttrycken, igenkänningseffekterna i talets ständiga upprepning och ordens fixerade karaktär, kan avskilja dem från kunskap, kritik och politik. Ideologin är inte alls något seende ("synsätt") utom som subjektets sätt att spegla sig själv i praktiker och symboler, men den framträder inte sällan med anspråk på att utgöra seende av det i tillvaron väsentliga. Ideologiskt tal tenderar därvid att utesluta medvetenhet om utsägelsepositionen. På motsvarande sätt går det att skilja mellan ideologi och politik, artikulering av objektiva konflikter. Vilket inte görs av dem, även till vänster, för vilka "ideologi" betyder "genomtänkt politik" – "vi måste bli mer ideologiska", "vi behöver mer ideologisk diskussion" – fast ideologi är en motsats till att tänka och uttrycket "ideologisk diskussion" är en självmotsägelse. Att man oreflektat använder ordet och inte heller närmare reflekterat över de ideologier som står i vägen för de egna strävandena (andras och egen), att man även här saknar ett kritiskt språk, *det* är ett problem i samma dubbla betydelse, ett problem som väl erkänt föranleder och ingår i det nya begreppet.

Althusserns teori är inte "stor teori" i betydelsen en fullständig kartläggning av det ideologiska. Han kallar den själv "en första och mycket preliminär skiss". Men i ett annat avseende är den faktiskt fullständig: den gör just de distinktioner som ideologierna själva förnekar, den ger oss begreppet *ideologi* som etableringen av en bestämd problematik, den är utgångspunkt för *kritik* i den speciella meningen att tala om det som är format för att inte omtalas. Inte för att säga sista ordet men som en strid om nödvändiga ords närvaro i samtalen, närvaron av *minimal teori*. Här kan vi jämföra med marxistisk teori, vars bestående värde inte ligger i detaljbeskrivningar av kapitalismen utan i att fastslå *existensen* av ekonomisk struktur, där denna strukturs hegemoni likaledes innefattar självförnekelse. Misskännandena är från början är inbyggda i systemen som sådana, inte utan samband, eftersom kapitalismens självförnekelse i mycket sker genom den ideologiska apparatur som ekonomin är associerad med och berättelserna om individer och marknader som den sociala tillvarons allt. Vilka berättelser harmonierar med kapitalismens faktiska dominans över samhälle och liv men är verksamma genom tilltalens ständiga tryck mot individen att erkänna sig som arbetstagare, konsument, väljare av ej systembrytande "alternativ", den som inte är bakåtsträvande eller extrem osv. (Här ser vi en egentligen inte så stor skillnad mellan ideologier som likt religioner eller den nu växande populismen är djupt engagerande och andra som i samma grad verkar reproduktivt men mer som resignerad responsivitet gentemot dominerande ideologi.)

Rubrikens fråga kan därför vara missvisande också som ett löfte om en utredning som här inte alls är aktuell. Distinktionerna mellan ideologi och andra kvaliteter och mellan olika slags ideologier är ett imperativ till *kritik*, att utifrån distinktionerna och ideologiernas självförnekande karaktär alltid ställa kritikens frågor: Vad för slags ideologi praktiseras här och med vilka effekter? Detta tillämpat både på maktens ideologier och egen ideologi. Står det ideologiska i vägen för kunskap om samhället och politik för att förändra det? Kan i stället maktens ideologier göras till ytterligare skäl att motsätta sig den? Hur skall förklaras att folkligt missnöje inte bara går åt höger utan låser sig i *ideologi* (populism) i stället för (vänster)*politik*? Kommer på den egna sidan utebliven politisk framgång (bl a för att man inte intresserar sig för samhällets ideologiska slutenhet) att leda till kompensatoriskt, internt bollande av egna signalord? Ifall en sådan fråga reflexmässigt avfärdas, vad är *det* tecken på? Hur kan i stället en ideologi se ut som befördrar radikal politik – utan att diktera denna och utan berättelser om historiens förutbestämda resultat? Det är också märkligt hur även vänsterintellektuella försummar detta kritikområde, på sina sätt fångade i metaideologi som förnekar teorins distinktioner eller på andra sätt underlåter att hålla dem vid liv.

Några punkter i teorin

En ideologis bindning ligger inte i första hand i vad den säger om verkligheten eller i det "falska medvetande" som den eventuellt inympar, utan i det ritualiserade flödet av dess tal, dvs i fasthållningen i kommunikationsakten, där ideologin - inte sällan som en dunkel makt - vänder sig till individen, anropar eller *interpellerar* henne, så att hon stannar upp, vänder sig även hon och svarar "ja, det är jag". Ideologin kan berätta myter om världen och människorna, vad den säger måste knyta an till individens belägenhet och känslor, men det är detta att den riktar sig till henne för att just för henne berätta något, att den fysiskt omsluter henne och med utdelade attribut adresserar henne i denna mottagarposition, som om interpellationen är framgångsrik ger den *ideologiska effekten*, känslan av att vara Någon, och möjliggör *den ideologiska omkastningen*, där de förmedlade idéerna, bilderna, symbolerna och föreställningarna sedan kan fungera som subjektiv drivkraft, dvs verka i enlighet med ideologins misskännande av sig själv. När ideologin talar till individen om hennes föregivna seende ("du som har denna åskådning, detta synsätt") ger den henne känslan av att faktiskt se. "När" betyder här *ifall*, alla ideologier gör inte detta. Teorin handlar om ideologin i allmänhet, det för alla ideologier gemensamma såsom interpellationerna, men med speciell inriktning på de ideologier som tillhör "reproduktionen av produktionsförhållandena" och *deras* gemensamma drag.

Så när ideologin talar om de fria individerna i marknadssamhället förmedlar den en myt som döljer ofriheten, men myten verkar inte främst på det kognitiva planet utan i det att ideologin talar till individer och benämner dem Fria. Makten att upprätthålla detta rituella tal i förening med individens erfarenheter av faktiska om än begränsade friheter inom hennes position i samhällsordningen placerar henne i Frihetens *symboliska position*, varifrån det begränsade uppfattas som det hela och möjliga. Därmed får myten även kognitiva effekter, samtidigt som det är det förhållandet som rymmer ideologins främsta maskering, den av dess egen praktik. Det är att tron på myten i slutändan verkligen blivit en tro (mer eller mindre stark) som följer att tron är en produkt av något som inte alls har med reflexion eller övertalning att göra, de *ideologiska apparaternas* interpellationer. Althusser talar om *empiristisk ideologi* när kategorier som används i interpellationen (Gud, Friheten, Folket osv) jämföras med begrepp för verkliga föremål och förhållanden. När individen tror sig *se* eller ha kontakt med en av ideologin omtalad yttre substans, fast det bara är den av ideologin tillhandahållna spegelbilden av sig själv hon ser. Och även kritik som stannar vid vad individen "tror" eller "väljer" (ev. påtrycks) som identifikation, kritik som argumenterar med ideologin på utsagornas nivå, deltar i maskeraden.

Ideologin (alla ideologier) benämner *subjekt* för att hålla fast dem inom tilltalsakterna och deras sålunda inrättade symboliska positioner, detta i samspel med positionerna inom de sociala förhållandena. Subjekten "blir" vad de benämns som (vad som kallas *performativitet*), dessutom med en retroaktiv effekt, de skall känna ett "jag var alltid redan där". Med dessa självbilder kan de av egen kraft verka inom de sammanhang vars reproduktion de ideologiska apparaterna tillhör. Vetenskap och andra kunskapspraktiker å sin sida benämner *objekt* för att göra dem till kunskapsobjekt och objekt för handling, vilket är vad ideologin i sin självmaskering söker efterlikna när den i myterna naturaliserar rådande förhållanden.

Om ideologins yttre effekt är att individen binds vid en social position skall bindningens mekanism sökas i de subjektiva behov som ideologin tillgodoser. En människa styrs i ringa grad av instinkter, men hon kan inte heller känna oändligheten av livsmöjligheter i sitt eget huvud. Hon måste känna igen en väg som sin och finna sammanhang och mening i det hon gör. Hon behöver känna tillhörighet och riktning. Allt detta ombesörjer ideologin; den gör individen till subjekt genom att tala till henne som subjekt (många ideologier talar till henne från olika håll) och placera henne i den symboliska positionen, dvs som mottagare av bilder och symboler som låter henne känna igen sig och det hon gör i ett meningsfullhetens ljus. Som redan antytts kan detta "ljus" vara en upplevd effekt av ett komplext spel mellan ideologins (mer eller mindre) explicita rationaliseringar (myterna) och en föregående omedveten och irrationell attraktion, där en ideologi redan med sin fysiska men dunkla närvaro (alla dess ritualer) väcker beredskapen att underkasta sig "lagen som lag" (riktningsbehovet). Tron på myterna framtvings så av den otillfredsställande "tro före tron", den underkastelse under något mäktigt men obegripligt, som subjektet genomgått. Subjektiviteten ligger inte i ett seende, inte heller i antagandet av en entydig kallelse, utan i tvånget att finna ett förhållningssätt till den store Andres, den interPELLERANDE maktens Hemlighet. Myterna är material för den ideologiska fantasi som subjektet själv aktivt upprätthåller för att kunna existera i världen sådan den tränger sig på genom ideologisk förmedling. Ideologins fasthållande resulterar inte bara i att subjektet av egen kraft fullgör sina uppgifter i samhället; det är av egen kraft som hon svarar på interpellationerna och mobiliserar den förstnämnda kraften. Slavoj Žižek som utvecklade Althusserns teori på dessa punkter talar om en kortslutning mellan de yttre påtagliga ritualerna och individens omedvetna, där det mesta av detta försiggår. Modern ideologi är också i tilltagande grad cynisk, den förmår binda även när den inte är bokstavligt trodd, den integrerar tro och misstro till en fatalistisk hållning.

När ideologin sägs tala är det naturligtvis människor som talar, direkt eller via sina skapelser, men enligt de protokoll och med den rekvisita som är den *ideologiska apparaten*. Det ideologiska igenkännandet vilar till stor del på budskapens rituella upprepning genom *ideologiska praktiker* som regleras inom apparaten ifråga. Detta är Althusserns tes om ideologins "materiella existens". Begreppet "apparat" är begreppet för denna materialitet, däremot skall det inte tolkas som "av någon kontrollerat verktyg". Ideologiska apparater byggs och underhålls inifrån, utövar av ideologisk påverkan är själva inneslutna i den ideologiska praktiken och tillgodoser sina egna ideologiska behov. Dominerande ideologier utgör sammantagna en "ideologisk formation" som växt fram inom samhällsformationen som del av dess nödvändiga reproduktion. De tillhör makten och tjänar makten men inte som direkt maktutövning. Eller rättare sagt, de utövar sin egen makt.

De ideologiska praktikerna är också individernas sätt att leva sina förhållanden till alla de yttre förhållanden som ofta i det fördolda och med inbördes motsättningar styr över deras liv. Apparaterna och deras ideologier är utkristalliserade för att medge såväl subjektiv existens som verksamhetens upprätthållande under helheten av konfliktfyllda villkor. Detta är emellertid just vad ideologin själv förnekar, då den i stället framstår som individens eller gruppens egenvalda strävanden och/eller som skådande av essenser i det objektiva - den ideologiska omkastningen. Ideologin skymmer och upprätthåller konflikterna som den är en produkt av genom att låta det egna talet med dess skenbara enhetlighet ta all plats. Och detta tal handlar om något annat; den ideologiska apparaten producerar sin egen verklighet, idéer men framför allt alla de beteenden apparaten föreskriver och som är idéernas och den nämnda fantasins egentliga bärare. Althusserns centrala tes är denna:

Ideologin avbildar det imaginära förhållandet mellan individerna och deras reella existensbetingelser.

Vi har det "reella", människornas yttre existensbetingelser som styr mer eller mindre bortom deras medvetanden. Vi har individernas levda förhållanden till sina existensbetingelser, där subjektiva villkor som identitetsbehovet verkar under det medvetna. Att dessa förhållanden är "imaginära" innebär inte primärt att de bygger på inbillningar, utan att de levs "förskjutet", dvs genom de ideologiska apparaternas praktiker, så att exempelvis en social underkastelse tar formen av en religiös underkastelse eller en konsumistisk livsstil. Det imaginära ligger i avståndet eller olikheten mellan de identitetsstödande praktikerna och de andra praktiker eller fundamentala förhållanden som ideologin inte desto mindre bidrar till att återskapa.

Kort uttryckt: en ideologi avbildar inte existensvillkoren (sant eller falskt), t ex de kapitalistiska förhållandena, utan individens förhållande till dessa villkor, vilket kan innebära de förskjutna formerna för hennes underkastelse. En ideologi är inte falsk även om den yttrar mycket falskt. Däremot kan vi tala om en sammansatt maskering, där yttre förhållanden indirekt maskeras genom förskjutningen som i sin tur vilar på ideologins maskering av sig själv. Det är inringningen av allt detta som kan kallas en althusserisk position, på inget sätt uttömmande men en öppning där ideologin själv på alla nivåer står för tillslutning, även gentemot teoretiseringen av ideologifenomenet. Teorin ifråga är inte bara en teoretisk betraktelse utan som kritik en intervention i ideologiernas opererande; den angriper skandalen där ideologiska bindningsprocesser förblir ostörda därför att det saknas språk för att tala om dem och kritiken i allmänhet siktar fel.

Exempel

I Althusserns essä är huvudexemplet religionen i form av kristendom. Genom kyrkans olika ritualer, genom Skriften och i namn av ett centralt Subjekt, Gud eller Fadern, anropas individen och tillåts att spegla sig i Fadern, igenkänna sig själv som Guds barn, i utbyte mot erkännandet av Subjektet själv vinna erkännande som subjekt och bli försedd med garantier att allt är gott och kommer att gå väl. Samtidigt med underkastelsen under denna utomvärldsliga auktoritet, dvs under apparaten, underkastar hon sig förhållandena i det samhälle där apparaten är utkristalliserad, vilken koppling understryks av den konkreta kyrkans placering "mitt i byn". Som ursprunglig och i historien dominerande ideologiform har religionen utvecklat de mest påtagliga uttrycken för de ideologiska mekanismerna. Man kan säga att religionen är gestaltningar av ideologifenomenets alla ofrånkomliga moment, den garanterade närvaron av detta som "det ideologiska djuret" (Althusser) människan inte kan klara sig utan. Mycket i den religiösa praktiken kan sedan överföras på modernare ideologier, t ex i konsumtionslivet - mode, prylkonsumtion osv - som också innehåller allt detta med spegling och garantier som ständigt måste förnyas. Reklamens anrop av individen som konsument är en avbildning av ett imaginärt förhållande till de kapitalistiska samhällsförhållandena, där identitetsskapandet har förskjutits från producentskapet till konsumentskapet. De kommersiella budskapens ständiga närvaro är i sig ett perverterat svar på frågan vad det innebär att vara människa. Utan att därför ifrågasätta det parlamentariska systemet kan man konstatera att valrörelserna mer är rituell framställning av ideologin om "det pluralistiska samhället som är format utifrån människors fria val" än verkliga konfrontationer mellan olika politiska riktningar. Denna ideologi är materialiserad i alla påbudna procedurer: att läsa programmen, följa debatterna och mediebevakningen för att slutligen gå till valurnan. Ta en partiledardebatt och bilden i teverutan av partiledarna på rad. Detta är en kondenserad bild av fullständighet, detta är politiken, och vad som presenteras är de frågor som den gäller. Bilden bestämmer betraktarpositionen och talar till Väljaren som skall spela sin roll i det hela. Denne vet att det inte är där som makten finns och att de stora frågorna om produktionssätt, makt och planetens öde är frånvarande i det debatterade. *Ändå* är denna apparat med sin massiva omslutning och ständiga flöde av interpellationer sådan att det saknade inte är omedelbart saknat. Och förskjutningen (det imaginära förhållandet) från de grundläggande konflikterna till spelen kring de aktuella "frågorna" fullbordas när det är partiernas program som sägs vara ideologierna. Vad som skulle vara begreppet för förskjutningen som sådan förskjuts även det och placeras på den insida ("den demokratiska processen") som inte kan erkänna någon utsida (produktionssättet och dess reproduktion). Underordning på en arbetsplats kan levas i en solidaritetskultur med kamraterna i samma position, ett vi-dem-tänkande där man ser ner på "dem där uppe" men utan tro på förändringsmöjligheter. Löneförhållandet i sig är mer än exploatering; där interPELLERAS "löntagare" som fritt byter sitt arbete mot pengar, varvid mytens effektivitet inte ligger i idéinnehållet, som för övrigt inte står oemotsagt, utan i den interPELLERANDE praktiken. Själv ansåg Althusser att rollen som dominerande ideologisk apparat har övertagits av skolan. Skolan förser inte bara eleverna med en differentierad kvalificering motsvarande samhällets arbetsdelning; genom bl a betygsättningens ritualer ges sken av att arbetsdelningen är grundad i ett spektrum av individuell duglighet. Även här är det överflödigt att explicit hävda myten, då dess tro är inbyggd i den ifrågavarande praktiken.

Ideologikritiken

Ideologikritik är då att gentemot konventionella, metaideologiska svar på frågan "Vad är ideologi?" – med inriktning på idéer – tala om ideologifenomenet i dess paradoxalt förnekade materialitet. Ideologin (liksom för övrigt kapitalismen) förnekar vad den gör just när den gör det. Att i givna situationer urskilja de ideologiska apparaterna och deras flöden av interpellationer, förskjutningarna och deras cementerande effekter. Hur individen genom psykosociala processer binds inom apparaterna som i sin tur genom social evolution är formade för sina reproduktiva funktioners skull. Kritiken söker intervensera i detta fungerande, tala till adressaterna om det symboliska våldet, inte som "upplysning" så mycket som genom kritikens egen närvaro och permanens, för att låta även dem bli Kritiker.

Dit är vägen emellertid lång. Inte ens hållningen att kritiken måste börja med självkritik är särskilt utbredd. När partier/rörelser anropar människor med politiska "visioner" misskänner man såväl motståndarens ideologi som den egna. Man bortser från att dessa människor redan är anropade, och då inte bara så att de har svårt att dela visionen (synen av en bättre framtid) genom den borgerliga ideologins dimslöjor, utan så att de faktiskt igenkänner sig själva som subjekt i och under det kapitalistiska samhällets förhållanden. Därför uppfattar man inte heller att den egna "ideologin", ett paket av beskrivning, värderingar, mål och symboler, som ställs mot eller snarare bredvid motståndarens för att vinna genom sin starkare strålgång, inte alls är vänt utåt utan rekvisita i intern ideologisk praktik, upprätthållandet av den egna subjektiviteten och sammanhållningen under de bestående förhållanden som man vill men inte är i stånd att förändra, även det ett imaginärt förhållande till existensvillkoren. Den är reaktioner på makten som inte förmår gå utanför densamma och som tvärtom och mot bättre vetande faller under en gemensam metaideologi om "den ideologiska kampen" som en "idéernas kamp". Låt vara att man refererar till objektiva konflikter.

Kritiken framhåller vikten av att skilja mellan ideologi och politik, liksom vi redan skilt mellan ideologi och kunskap. När man inom en politisk rörelse säger sig behöva mer "ideologisk diskussion" menar man *politisk* diskussion om mål och strategier. Men den använda terminologin visar två saker, att man inte är beredd att komplettera den politiska diskussionen med ideologikritik, och att man tvärtom praktiserar sådan sammanblandande och kontraproduktiv intern ideologi som borde kritiseras. Man når aldrig den radikala politikens dilemma, att den förutsätter ideologi som låter människor identifiera sig med politiken ifråga, vilken ideologi i sin tur förutsätter en synlig politisk praktik att referera till - ideologin är inte förebyggande utan bekräftande - medan verkligheten är de etablerade politiska och ideologiska apparaternas övermakt, vars effekter är att avfärda eller osynliggöra alla radikala möjligheter. Den borgerliga/kapitalistiska *hegemonin* är en struktur där ekonomiska, politiska och ideologiska apparater konsoliderar varandra till ett system till synes utan utsida.

Ideologikritikens uppgift är här att vara något annat än *andra* tävlande föreställningar och hållningar, den skall utgöra *brytningar* och det i flera avseenden. Den bryter med metaideologin, inte minst den egna, inte för att föra fram den "sanna" teorin, utan för att dra en skiljelinje gentemot alla teorier som låter sitt objekt, ideologin, på metanivå föra ordet. Den bryter med den nämnda slutenheten genom att göra just vad den söker utesluta, tala om slutenheten som sådan och etablera kritiken som permanent *praktik*. Den är motståndshandlingar som kan tillskrivas betydelse som sådana och förenas med interpellationer av Kritiker.

Frågan måste gälla "artikuleringen av motståndet". En radikal rörelse är inte en förvaltare av givna idéer och politiska mål; även om den har sin grund i objektiva motsättningar är det i själva framträdandet och gestaltningen av maktkritik och politiska uppgifter i den givna situationen, innefattande sammanlänkningen av olika kamper, som möjligheterna till en uppbrytning av den rådande hegemonin skall ses. Den skapar sådana rum för motstånd som hegemonin med sina ideologiska apparater söker utesluta. I stället för att med verkningslösa utfästelser ställa sig åt sidan skall egen ideologi här vara en motståndsideologi som talar från och om den situation där övervinnandet av hegemonins ideologier äger rum.

Det finns ingen "ideologisk kamp" i betydelsen att *ideologier* strider med varandra. Men den *politiska* kampen måste rikta sig även mot de ideologiska apparater som står i vägen för egna strävanden. Samt finna bekräftelseuttryck i egen ideologi som stannar där i stället för att på religiöst manér söka externa garantier för kampens framgång. Om ideologikritiken finns med i den radikales verktygslåda ges förutsättningar för en sådan utveckling.